

Vesna Požgaj-Hadži

Filozofska fakulteta v Ljubljani

RAČUNALNIK PRI POUKU HRVATSKEGA ALI SRBSKEGA JEZIKA V SLOVENIJI

I. UVOD

Računalnik pri pouku tujih jezikov pri nas ni nikakršna novost. Med slavisti pa še vedno predstavlja nekakšno »strašilo«. Pri pouku hrvatskega ali srbskega jezika ga skoraj ni opaziti; redke prispevke o njegovi uporabi lahko najdemo v reviji *Suvremena metodika nastave hrvatskoga ili srpskoga jezika* in v prilogi *Školskih novin Računalnik v šoli*.¹ Prav ta priloga je neuradno postala prvo javno glasilo o uvajanju računalnika v šole. Do danes je izšlo 18 števil, sedaj pa ji zaradi pomanjkanja materialnih sredstev grozi prenehanje izhajanja.

Ali se učitelji bojijo tega, sedaj že priznanega tehnološkega čudeža, ali pa gre za neznanje, denarne težave in s tem v zvezi za neopremljenost naših šol? Na vsako od omenjenih vprašanj bi lahko našli odgovor. Večina učiteljev z računalniki ni dovolj seznanjena, boji se jih in tako njihova uporaba ostaja nekaj, česar se ne morejo naučiti. Izgovarjajo se, da so preostari; pri tem pa se ne zavedajo, kolikšno pomoč jim pri pouku in zunaj njega lahko nudijo računalniki. Na žalost imamo tudi šole, kjer sicer imajo računalnike, vendar so slabo izkoriščeni. Uporabljajo jih le redki učitelji, med katerimi pa ni učiteljev hrvatskega ali srbskega jezika.

Ali računalnik lahko zamenja oziroma potisne v ozadje klasično obliko pouka, ki poteka preko odnosa učenec-učitelj? Nikakor ne. Računalnik je le stroj, ki se ne more zmotiti, ki vedno dela in ni nikoli slabe volje. Ne more pa nadomestiti učiteljeve ustvarjalnosti in intuicije. Pri učni uri je učitelj kreativen, saj lahko vsak del ure prilagodi skupini, s katero dela. Učitelj s svojimi učenci vzpostavi neposreden stik, spremlja in opazuje njihovo delo; natanko ve, zakaj se je ta ali oni učenec zmotil: ali gre za površnost ali za neznanje.

Kakšne so torej prednosti uporabe računalnika pri pouku hrvatskega ali srbskega jezika? Naštejmo jih nekaj:

- računalnik lahko dopolnjuje dosedanje načine prenašanja znanja,
- pri pouku predstavlja prijetno osvežitev in s tem bolj motivira učence,
- v krajšem času lahko predelamo več snovi, saj se računalnik nikoli ne utruji in je njegova zbranost vedno enaka,

¹ V naši literaturi je dosti napisanega o računalnikih in njihovem uvajanju v šole. Vendar pa sem o uporabi računalnika pri pouku hrvatskega ali srbskega jezika našla samo dva članka: D. Pavličević: *Kompjutor kao poticaj u nastavi gramatike hrvatskoga ili srpskoga jezika*, *Suvremena metodika nastave hrvatskoga ili srpskoga jezika*, 1987, št. 1-2, str. 41-46, in B. Bognar: *Učenje razlikovanja i pisanja upitnih i izjavnih rečenica*, *Kompjutor u školi*, št. 9, 10. XI. 1987, str. 10-12.

- vaje v računalniku učitelj lahko hitro menja in jih prilagaja učencem,
- učenec sam izbira čas učenja – računalnik je prilagodljiv: učenec lahko dela, kadar hoče, kolikor dolgo hoče in izbira vaje, ki ga zanimajo,
- učenci pridobijo občutek samostojnosti, znebijo se treme in se ne boje neznanja; postanejo bolj aktivni in tekmujejo s strojem.

Uvajanje računalnika kot učnega pripomočka v naše šole pa se srečuje s številnimi problemi.² Ti so predvsem:

- seznanjanje učiteljev z novo tehnologijo in njihovo izobraževanje,
- nezadostno število računalnikov,
- pomanjkanje izobraževalnih programov, ki jih za sedaj sestavljajo učitelji sami s pomočjo prijateljev,
- verjetno se bo kasneje pokazal tudi problem prilagajanja programov za različne tipe računalnikov.

II. RAČUNALNIK IN POUK HRVATSKEGA ALI SRBSKEGA JEZIKA

Računalnik lahko uporabljamo pri pouku hrvatskega ali srbskega jezika in zunaj njega.

1. Neposredna uporaba računalnika pri pouku hrvatskega ali srbskega jezika

Pri pouku hrvatskega ali srbskega jezika v Sloveniji zaenkrat uporabljamo računalnik za:

1.1. Učenje s pomočjo računalnika

1.2. »Dril« vaje

1.3. Vaje za odpravljanje napak.

Za vsako skupino vaj bom navedla primere za učence 5. razreda osnovne šole (ki se učijo hrvatskega ali srbskega jezika eno leto) in za 1. letnik študentov srbohrvatistike Filozofske fakultete v Ljubljani.

1.1. Učenje s pomočjo računalnika

Proces učenja s pomočjo računalnika vsebuje: učno temo, slovnična pravila v zvezi z njo, vprašanja, učenčeve odgovore in popravljanje odgovorov. Prednost uporabe računalnika pri takem učenju je v tem, da učenec sam izbere temo, ki se je želi naučiti; ponavlja učence izbere prav tisto, česar ne zna, zato se bo trudil, da bo prišel do pravilnega odgovora. Učenje s pomočjo računalnika si bomo ogledali na dveh primerih: učencem 5. razreda osnovne šole je namenjena obravnava aorista glagolov hrvatskega ali srbskega jezika, študentom 1. letnika srbohrvatistike na Filozofski fakulteti pa obravnava sibilarizacije.

a) Aorist glagolov hrvatskega ali srbskega jezika

V prvem delu vaje se učenci naučijo vse o aoristu: iz katerih glagolov ga tvorimo, s pomočjo kakšnih osnov in končnic. Ob primernih stavkih spoznajo, katera dejanja izražamo z aoristom. Slovenski jezik aorista nima; prevajamo ga s preteklikom. V drugem delu vaje učenci vadijo, kar so se naučili.

² Temu problemu je bila posvečena II. jugoslovanska konferenca o politiki modernizacije izobraževalne tehnologije »Računalnik v izobraževanju«, ki je potekala leta 1987 v Novi Gorici. Organiziral jo je Zavod za šolstvo SRS. Prispevki s te konference so objavljeni v reviji Vzgoja in izobraževanje, št. 6, Ljubljana 1987.

b) Sibilizacija

Postopek učenja s pomočjo računalnika je lahko tudi obrnjen: po odgovorih na vprašanja učenci sami ugotovijo slovnična pravila. Takšen postopek zahteva večjo sposobnost sklepanja in večjo aktivnost, zato je bolj primeren za študente.

V prvem delu vaje študenti odgovarjajo na vprašanja: samostalnike, ki jih računalnik izpiše, morajo postaviti v dajalnik ednine in množine. Npr.:

vrag	majka	baka
vragu, vrazima	majci, majkama	baki, bakama itd.

Na osnovi teh primerov poskušajo študenti v drugem delu vaje odkriti pravila sibilizacije, kdaj do nje prihaja (I, D, Z, M, O mn. sam. m. sp., D in M ed. sam. ž. sp., velelniki glagolov, ki se jim osnova konča na *k, g, h*) in kdaj ne (pri tujih zemljepisnih imenih /*Volgi*/, pri ljubkovalnih samostalniki ženskega spola /*baki*/ itd.).

1.2. »Dril« vaje

Zakaj je računalnik primeren za takšne vaje? Zato, ker je potrpečljiv in ima dosti časa za vsakega učenca, česar učitelj ponavadi nima. Te vaje so najprimernejše za snov, ki si jo moramo pri jeziku preprosto zapomniti: pravopisna pravila, o glasovnih spremembah, sklanjatve itd.

a) Fonemi č, ċ, dž, đ

Z učenci 5. razreda osnovne šole smo predelali temo o fonemih č, ċ, dž, đ. Ker slovenski jezik nima fonemov ċ in đ, si poskušajo učenci ob vajah zapomniti, kdaj pišemo č in kdaj ċ, oziroma dž in đ.

V vaji učenci zamenjujejo *c* s *ć* oziroma *č*:

<i>cilim</i> – <i>ćilim</i>	<i>carapa</i> – <i>ćarapa</i> itd.
in <i>d z đ</i> oziroma <i>dž</i> :	
<i>grožde</i> – <i>grožđe</i>	<i>durdice</i> – <i>đurdice</i> itd.

b) Primernik pridevnika II

S pomočjo računalnika so študenti spoznali primernik pridevnika I:

- podobnosti oziroma razlike pri tvorbi primernika pridevnikov v hrvaškem ali srbskem jeziku (-i, -iji, -ši) in slovenskem jeziku (-ji, -ejši, -ši).
- katere končnice imajo posamezni pridevniki.

Pri vaji Komparativ pridevnika II študenti danim osnovnikom pripišejo primernike. Če ima kak pridevnik v primerniku dvojne končnice, napišejo oba primera:

<i>krotak</i>	<i>slan</i>
<i>kroči</i> in <i>krotkiji</i>	<i>slanji</i> in <i>slaniji</i> itd.

1.3. Vaje za popravljanje napak

Kadar prideta v stik tako sorodna jezika kot sta hrvaški ali srbski in slovenski jezik, neizogibno prihaja do interference. Posledice tega so jezikovne napake v govorjenem in pisnem jeziku. Napake, ki so nastale zaradi interference s slovenskim jezikom, lahko odkrijemo, teže pa jih je popraviti. Zato moramo temu nameniti posebno pozornost. Prednosti dela z računalnikom so pri tem naslednje:

- učenci in študentje delajo individualno ali v skupinah in napredujejo po svojih sposobnostih,
- rešujejo vaje po lastni presoji, npr. roditeljsko množino pri samostalnikih, besedni red, prihodnjik itd.

a) Popravljanje napak v zgodbi

Pri predhodni uri so učenci napisali zgodbo po slikah. Pri naslednji uri pa lahko uporabimo računalnik za popravilo napak v eni izmed zgodb. V zgodbi *Tri babice* vse besede z napakami izpišemo na zaslon z velikimi črkami. Naloga učencev je, da popravljajo po vrsti napake. Pri tem nabirajo točke. Ko vajo končajo, utemeljijo svojo popravilo.

b) Rodilnik množine pri samostalnikih

Za študente so zelo zanimive vaje, ki kontrastivno obravnavajo napake, nastale zaradi interference s slovenskim jezikom. Znano je, pa tudi s poskusi preverjeno,³ da Slovenci največkrat napačno rabijo oblike, ki se v hrvatskem ali srbskem jeziku razlikujejo od slovenskih oblik.

Študentje na podlagi primerov samostalnikov ugotovijo končnice, ki jih uporabljamo v roditeljskem v obeh jezikih.

Npr.: končnice pri samostalnikih moškega spola:

hrvatski ali srbski jezik	slovenski jezik
-a: <i>sin-ov-a</i>	-ov: <i>korak-ov</i>
-i: <i>mjesec-i</i>	-ev: <i>nož-ev</i>
-iju: <i>gost-iju</i>	-ø: <i>mož-ø</i>

Študenti spoznajo tudi posebnosti (premene), do katerih prihaja v roditeljskem množine v hrvatskem ali srbskem jeziku: neobstoječi a (kdaj se vriva in kdaj ne), in samostalnike, ki imajo v roditeljskem množini lahko dve različni končnici: *nokata/noktiju*.

2. Računalnik zunaj pouka

2.1. Zunaj pouka uporabljamo računalnik pri različnih lingvističnih raziskavah, posebej pri obdelavi in analizi.

Primer:

V nekem besedilu ali sklopu besedil s pomočjo računalnika lahko ugotovimo:

- katere besede se v besedilu ali sklopu besedil pojavljajo, kakšna je frekvenca teh besed,
- v katero jezikovno zvrst sodijo (znanstveni, časnikarski ali pogovorni jezik),
- kako se lahko umeščajo v besedilo,
- statistično lahko obdelamo rešitve učencev in podobno.

2.2. Vsak računalnik s tiskalnikom in ustrezno opremo lahko uporabimo za oblikovanje besedil: določimo velikost in obliko besedila, besedilo lahko natisnemo, mu dodajamo nova poglavja, izločimo nepotrebna poglavja itd.

3. Kako računalnik pomaga učiteljem?

- Vaje, učne priprave in druge učne pripomočke shranimo v računalniku – to pa pomeni manj papirja in večjo urejenost.

³ Glej: Vesna Požgaj-Hadži: Klasifikacija govornih greškov studenata hrvatskoga ili srpskoga jezika nastalih interferencijom slovenskog jezika, Sodobna metodika nastave hrvatskoga ili srpskoga jezika, št. 1, 1988, str. 37-47.

- Prvo različico neke vaje lahko popravimo, preuredimo in izpišemo šele, ko je popolna.
- Besedila lahko tiskamo v različnih pisavah: cirilici, glagolici itd.
- Vaje in priprave niso nikoli dokončne; vselej jih lahko dopolnjujemo, popravljamo in zamenjujemo, kar je seveda odvisno od učitelja in skupine, s katero dela. Zelo težko se namreč odločimo za običajno pretipkavanje in popravljanje vaj, zlasti, če so spremembe majhne.⁴

III. ZAKLJUČEK

V tem kratkem pregledu smo nanizali nekaj možnosti uporabe računalnika pri pouku in zunaj njega. Predstavili smo različne oblike dela z računalnikom pri pouku (učenje s pomočjo računalnika, »dril« vaje in vaje za popravljanje napak) in zunaj pouka (uporabo računalnika pri delu z besedilom in pri lingvističnih raziskavah).

Delo z računalnikom pri pouku hrvatskega ali srbskega jezika je predstavljeno z različnimi vajami za učence 5. razredov osnovne šole v Sloveniji in z vajami za študente 1. letnika srbohrvatske Filozofske fakultete v Ljubljani.

Občasna uporaba računalnika pri pouku je lahko prava osvežitev. To so pokazale reakcije učencev in študentov. Učitelji pa naj se malo potrudijo in izkoristijo prednosti takega pouka.

Priloga:

1. RAČUNALNIŠKI PROGRAM

Namenoma smo izbrali enostavne računalniške jezike (basic) in enostaven računalniški program. Tako smo se odločili zato, da bi:

- omogočili uporabo na najpreprostejših računalnikih, kar je, na žalost, v sedanjem trenutku največ, čemur se lahko nadajamo v naših učilnicah,
- spodbudili učence, da bi sami začeli sestavljati svoje vaje,
- program lahko enostavno prenesli na katerikoli računalnik.

Računalniški program je sestavljen iz treh delov:

- izbira vaje
- vaja
- ocena

Posamezne vaje niso del programa; vajo napiše učitelj v obliki teksta. Za pisanje novih vaj uporabljamo enostavna pravila. Program izpiše na zaslon določeno besedilo, ki ga najde v datoteki. Če vtipkamo (?) vprašaj na začetek vrstice, ji v naslednji sledi odgovor. Če sta možna dva pravilna odgovora (npr. slanji/slaniji), se po prvem odgovoru pokaže vrstica z vprašajem (?) in za njo še vrstica z drugim pravilnim odgovorom. Učenec lahko izbira pravilen odgovor trikrat (v računalniškem programu to zaznamuje konstanta MAX = 3). Če po treh poskusih ne odgovori pravilno, se na zaslonu izpiše pravilen odgovor (ali dva pravilna odgovora). Ko izčrpamo vso datoteko vaj, računalnik izpiše doseženo število točk (od x pozitivnih y negativnih) z ustreznim vzgojnim komentarjem: »Katastrofa!«, »Lahko bi se bolj potrudil.«, »Čestitam!«, »Čaka te nova vaja.« itd.

Izbrana pravila za vtipkavanje vaj so zelo enostavna, tako da lahko nove vaje izpišemo brez kakšnega posebnega računalniškega znanja.

⁴ To je pomembno predvsem za pouk hrvatskega ali srbskega jezika v posebnih primerih: kadar imamo majhno število študentov in kadar se program menja in prilagaja skupini. V takem primeru lahko pri sestavljanju vaj uporabimo dele starih vaj, vaje menjamo in jih prilagajamo željam in potrebam skupine.

Celoten računalniški program je takle:

```
10 REM ..... PROGRAM ZA VAJE .....
20 REM ..... DEFINICIJE ZA CLEAR/HOME SCREEN IN INVERSE VIDEO
30 HOME s = CHR$(26) : INVERSES=CHRS(0)
40 REM ..... ŠTEVILO POSKUSOV
50 MAX=3
60 N=0 : M=0
70 PRINT HOMES
80 ON ERROR GOTO 170
90 REM ..... ODPIRANJE DATOTEKE Z VAJO .....
100 INPUT "Vpiši ime vaje: ", As
110 BBs = " "
120   FOR I=1 TO LEN(As)
130     X=ASC(MID$(As,I,1)):IF(X>&H5F AND X<&H7B)THEN X=X-&H20
140     BBs=BBs+CHRS(X)
150   NEXT I
160 OPEN "I", #1, BBs : GOTO 180
170 CLOSE:PRINT "Ni!!! Ponovi vpis.":RESUME 100
180 ON ERROR GOTO 0
190 PRINT HOMES
200 REM ..... INTERPRETACIJA VAJE .....
210 LINE INPUT 1,As
220 IF(EOF(1))GOTO 490
230 REM ... BESEDILO ALI VPRAŠANJE?
240 IF(LEFT$(As,1)=""?)260 ELSE PRINT As
250 GOTO 210
260 LINE INPUT #1,A0s
270 IF(EOF(1)) GOTO 490
280 LINE INPUT #1,A1s
290 IF(LEFT$(A1s,1)=""?) THEN As="" ELSE As=A1s
300 IF(EOF(1)) GOTO 490
310 REM ... DVA ODGOVORA
320 IF(A1s=""?) THEN LINE INPUT #1,A1s ELSE A1s=A0s
330 M=M+1
340   FOR I=1 TO MAX
350     LINE INPUT "?" ;Bs
360     BBs=""
370       FOR II=1 TO LEN(Bs)
380         X=ASC(MID$(Bs,II,1))
390         REM ... SPREMINJANE MALIH ČRK V VELIKE
400         IF (X>&H5F AND X<&H7B)THEN X=X-&H20
410         BBs=BBs+CHRS(X)
420       NEXT II
430       IF(BBs=A0s OR BBs=A1s)THEN 220
440     NEXT I
450 PRINT "...";INVERSES;A0s
460 IF(A0s<>A1s)THEN PRINT "ali";INVERSES;A1s
470 N=N+1 : GOTO 220
480 REM ..... OCENJEVANJE .....
490 IF(M=0)THEN 570 ELSE OCENA=(1-N/M)*100
500 PRINT :PRINT "
510 PRINT :PRINT N;"krat napačno od ";M;" vprašanj. Ocena: ";
515 PRINT OCENA
520 IF(OCENA 60)THEN PRINT "Katastrofa."
```

```

530 IF(OCENA= 60 AND OCENA 70)THEN PRINT"Komaj komaj."
540 IF(OCENA= 70 AND OCENA 80)THEN PRINT"Lahko bi bilo bolje."
550 IF(OCENA= 80 AND OCENA 90)THEN PRINT"Še malo se potrudi."
560 IF(OCENA=90) THEN PRINT "Čestitam! Čaka te naslednja vaja."
570 PRINT :PRINT"-----"
580 INPUT"Je dovolj za danes? (DA/NE)",As
590 IF(As="DA" OR As="da")THEN GOTO 620
600 IF(As="NE" OR As="ne")THEN GOTO 50
610 PRINT("ODGOVARJAJ Z DA ALI NE!"):GOTO 580
620 SYSTEM

```

2. NAVODILA ZA DELO Z RAČUNALNIKOM

Pred začetkom dela z računalnikom moramo učencem dati navodila, po katerih bodo delali.

1. Po vsaki zastavljeni nalogi se na zaslonu izpiše vprašaj (?), zato moraš odgovoriti. Če odgovor ne bo pravilen, se bo vprašaj znova prikazal.

Učenec lahko trikrat odgovori na zastavljena vprašanja. Če nikoli ne odgovori pravilno, računalnik sam izpiše pravilen odgovor in postavi drugo vprašanje.

2. Če je odgovor sestavljen iz več besed, mora učenec upoštevati skladnjo, ki je uporabljena pri vprašanjih (običajno jo predstavimo pri vprašanju v oklepajih). Če pa mora učenec dodajati končnice, mora biti vrstni red enak kot pri primerih samostalnikov, ki jih postavi računalnik.

3. Če so možni različni odgovori (npr. pri primerniku pridevnika ljen: ljenji in ljeniji), učenec pa odgovori samo z eno obliko, računalnik postavi naslednje vprašanje; če učenec ne odgovori pravilno, mu izpiše vse enačice odgovora.

3. PRIMER VAJE ZA UČENCE 5. RAZREDA OSNOVNE ŠOLE

POPRAVLJANJE NAPAK V ZGODBI

V zgodbi, ki jo je napisal eden izmed vas, so napake. Vse besede, v katerih se napake pojavljajo, so izpisane z velikimi črkami. Poskusite jih napisati pravilno.

TRI BAKE

Nekog lipepog dana srele su se tri žene: Kata, Jela i Nevenka. Kao svakog dana PRICALE su na trgu. POKUPILE su sve što TREBAJO.

Nevenka je kazala: »Moj sin UDAT ĆE se danas s nekom ženom, s kojom se ne VOLITA. Ja NE-SMIJEM ništa reći, tako se bojim muža.«

»A moj muž samo ždere, a ja mu moram kuhati. A bojim SE GA, pa mu ne MOŽEM reći ništa,« rekla je Jela.

»A ja«, kazala je Kate, »svog se muža ništa ne bojim. Cijele dane pije i pijan je kao čep. Sada moram u GOSTILNU da ga nahranim. Čao.«

I otišla je.

Druge dvije IMALI STA dosta ČASA in počele su ogovarati prvu.

Kako se ne možeš zanesti na LJUDI.

PRICALE je napačno, morali bi napisati

PRICALE

POKUPILE moramo zamenjati s

KUPILE

TREBAJO je pravilno

?

TREBAJU

Sin se ne more UDATI, ampak

?

OŽENITI

VOLITA moramo zamenjati z

?

VOLE

NESMIJEM se pravilno napiše

?

NE SMIJEM

Bojim SE GA moramo napisati

?

Bojim GA SE

MOŽEM je pravilno

?

MOGU

GOSTILNA je slovenska beseda, zato jo moramo zamenjati z

?

GOSTIONA

IMALI STA moramo napisati

?

IMALE SU

ČASA je prav tako slovensko, hrvatsko ali srbsko je

VREMENA

Zanesti se na LJUDI moramo napisati

?

LJUDE

Prevedla Saša Janković

Literatura:

Higgins J. and Johns: Computers in Language Learning, Collins Educational, London, 1984.

Higgins J.: »Can Computers Teach?«, Forum, 1985, 3, str. 34–38.

Ahmad K. and Corbett and Rogers and Sussex: Computers, Language Learning and Language Teaching, Cambridge University Press 1985.

Mužić-Rodek: Kompjutor u preobražaju škole, Školska knjiga, Zagreb, 1987.